BO 75
Februari 2009

Gemeente Amsterdam
Bureau Monumenten & Archeologie

Archeologisch bureauonderzoek

Plangebied Driemond
Stadsdeel Zuidoost, Amsterdam

BO 75, Amsterdam 2008

Inhoud

Samenvatting

Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) heeft in opdracht van Stadsdeel Zuidoost een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd in het kader van het Stedebouwkundig Programma van Eisen Driemond. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brenger inclusief met de mogelijke archeologische sporen die in de bodem zijn nagelaten.

De historisch topografische kartering heeft geresulteerd in een overzicht van informatie over het natuurlijke landschap, de middeleeuwse ontginningen en de bewoning van de 11de/12de eeuw tot en met de Nieuwe Tijd. Van dit ruimtelijke en landschappelijke beeld is een beleidkaart van archeologische waarden afgeleid die een specificatie biedt van de beleidsregels en maatregelen die voor de archeologische monumentenzorg vereist zijn.

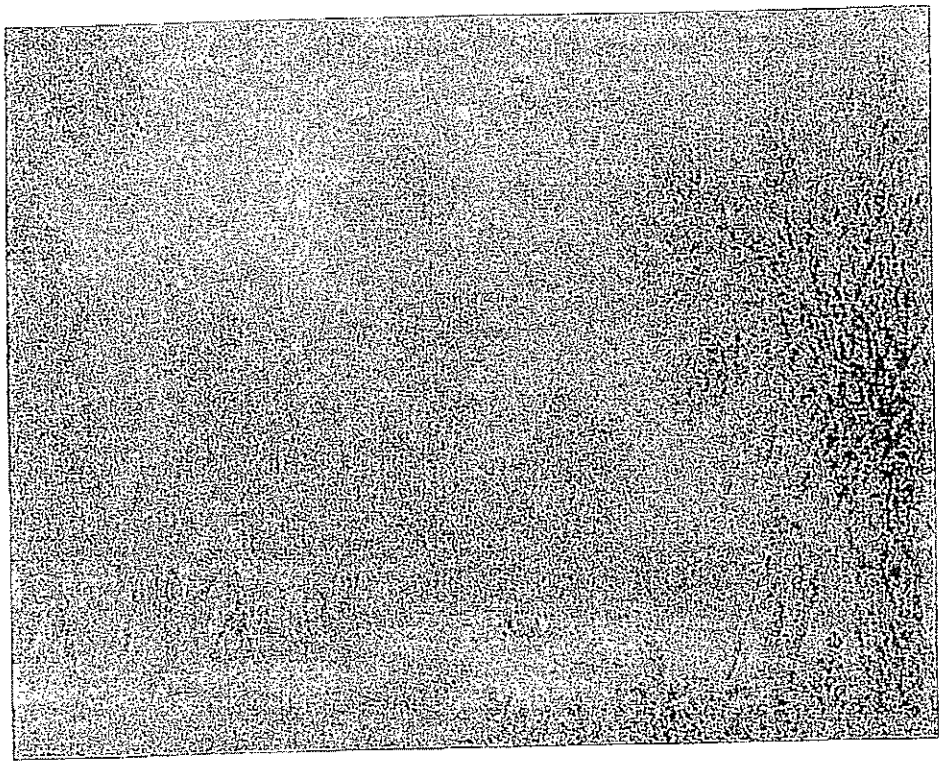

1 De Kornoogst bij Geinbrug (tekening van J. Goll van Frankenstein, eind 18de eeuw).

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen het bestemmingsplangebied Driemond in opdracht van Stadsdeel Zuidoost. Uitgaande van de waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige bouwplannen.

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Ook zijn er geen concrete aanwijzingen over de aanwezigheid van archeologische overblijfselen, afgezien van enkele vindplaatsen in de omgeving. De voorliggende waardestelling is gebaseerd op een historisch topografische inventarisatie van kaartmateriaal, archiefbronnen en publicaties, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties in de omgeving.

In dit bureauonderzoek komen het gemeentelijk archeologie beleid (hoofdstuk 2) en de historische en archeologische achtergronden van het plangebied Driemond (hoofdstuk 3) aan de orde. De archeologische verwachting wordt in hoofdstuk 4 besproken uitgaande van de voorgaande cultuurhistorische inventarisatie. Het beleid, dat voortvloeit uit de waardestellingen voor dit gebied, is vastgelegd in een beleidskaart (hoofdstuk 5), gekoppeld aan een advies over de maatregelen voor integratie van archeologie binnen (toekomstige) planontwikkeling.

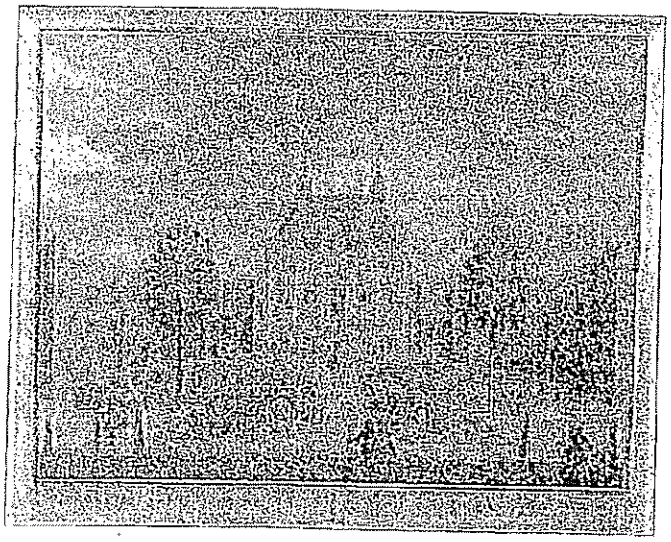

2 Buiten Driemondt, voorzijde (gravure uit 'De Zegepralende Vecht' door D. Stoopendaal 1719).

1 Administratieve gegevens planlocatie

Het bestemmingsplan Driemond heeft betrekking op drie locaties. Het gebied De Kern bevindt tussen de Gaasp, het Amsterdam Rijnkanaal en Jaargetijden. De andere twee locaties bevinden zich in het noorden van Driemond: het terrein van voetbalvereniging Geinburgia en het terrein ten oosten hiervan, Seizoenenhof noord, waar zich het oefenveld van Geinburgia bevindt.

1.1 Kadastrale gegevens

Provincie	Noord-Holland	X-coördinaat O	129.935
Gemeente	Amsterdam	Y-coördinaat O	479.788
Plaats	Driemond	X-coördinaat Z	129.875
Kaartblad	25G	Y-coördinaat Z	479.784
X-coördinaat N	129.604	X-coördinaat W	129.534
Y-coördinaat NW	480.303	Y-coördinaat W	480.114
ARCHIS meldingsnr	25818		

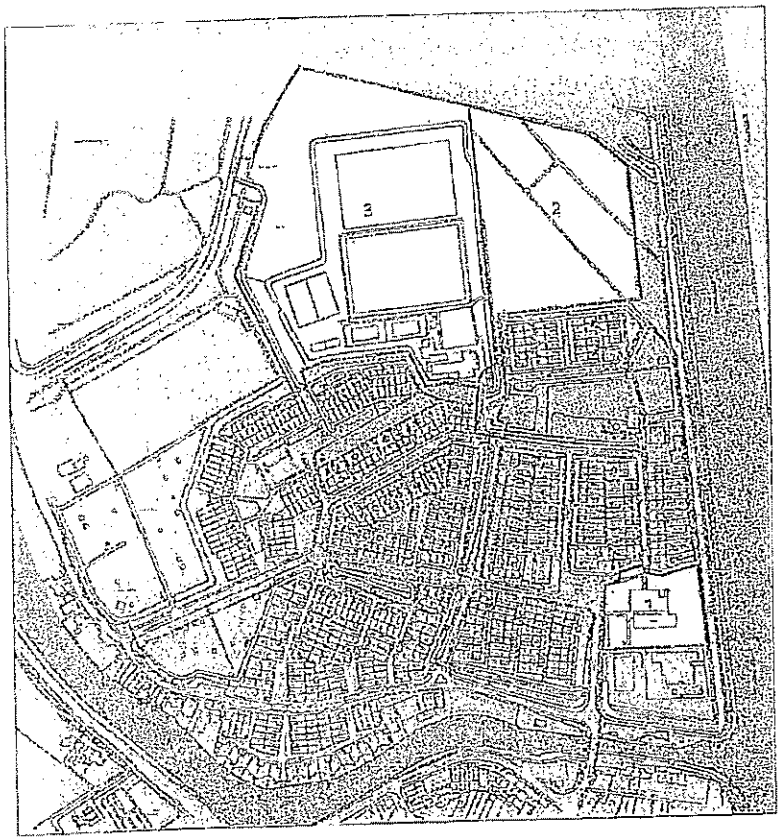

3 Locatie bestemmingsplangebied Driemond (rood omlijnd): 1. De Kern, 2. Seizoenenhof noord, 3. Geinburgia/SAC.

2 Beleid

2.1 Uitgangspunten

Aan het einde van de jaren tachtig groeide het besef dat archeologische vindplaatsen in Europa ernstig werden aangetast door grootschalige infrastructurele werken, de toename van bouwlocaties en de intensivering van de landbouw. Om het archeologische erfgoed beter te beschermen hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta).

Een essentieel uitgangspunt van dit verdrag is dat behoud van archeologisch erfgoed in iedere fase van planontwikkeling dient te worden meegewogen. Dit betekent dat bouwplanvorming in principe voorziet in behoud ter plekke. Als dit geen optie is, dient het bouwplan te voorzien in maatregelen om archeologische overblijfselen te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. Het verdrag stelt de initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van dergelijk archeologisch onderzoek. De nieuwe wet ter uitvoering van dit verdrag, de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz: Stb. 2007,42), is per 1 september 2007 definitief van kracht.

Op grond van de Wet op de archeologische Monumentenzorg zijn vier wetten gewijzigd: de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet.
De Wet op de Ruimtelijke Ordening bevatte al voorschriften om meer rekening te houden met archeologie ten behoeve van kwaliteitsverbetering van ruimtelijk beleid. Dit betekent o.a. dat elk bestemmingsplan op archeologisch beleid zal worden getoetst.[1] Door de wetswijzigingen worden archeologische belangen vanaf het begin van de besluitvorming in de ruimtelijke ordening meegewogen. Ondanks de getroffen maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevalsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.[2]

2.2 Archeologiebeleid provincie Noord-Holland

Vanwege de implementatie van het Verdrag van Valletta heeft de provincie Noord-Holland diverse maatregelen getroffen voor de inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordening. Culturele planologie en cultureel behoud behoren tot de vier kerntaken, zoals de provincie die heeft geformuleerd in de Cultuurnota 2005-2008 (Provincie Noord-Holland 2004). Hiermee sluit de provincie aan op de Nota Belvedère uit 1999, waarin behoud van cultuurhistorie door ontwikkeling wordt nagestreefd. De provincie betrekt nadrukkelijk culturele waarden, waaronder ook archeologie, bij de realisatie van de ruimtelijke- en stedelijke vernieuwing. Hiertoe zijn gebieden, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn, aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden op de Cultuur Historische Waardenkaart Provincie Noord-Holland (CHW). De waardestellingen van de CHW-kaart zijn bedoeld als primaire algemene indicaties die per specifiek

[1] Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 10 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermd) archeologisch monument bedoeld, niet *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun beteekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).
[2] Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

plangebied nadere invulling en precisering behoeven. Dit leidt tot nadere waardestellingen voor plangebieden met zowel lage als hoge waarderingen op de CHW-kaart.

Bovendien toetst de provincie bestemmingsplannen op inpassing van beleid ten aanzien van archeologie en zijn de speerpunten met betrekking tot de artikel 19-procedure WRO (Wet Ruimtelijke Ordening) verscherpt. Hierbij wordt gesteld dat voor projecten, die afwijken van het bestemmingsplan en die op de CHW binnen een gebied van hoge of zeer hoge archeologische waarde liggen, in beginsel een aanvraag van artikel 19, lid 1 WRO is vereist. Met een archeologisch rapport (bureauonderzoek) moet de aard en strekking van de archeologische waarde worden gepreciseerd. In dit geval dreigt door de uitvoering van het bouwproject vernietiging van de archeologische waarden en is een verklaring van geen bezwaar gewenst. Aan deze vrijstelling is één van de volgende voorwaarden verbonden:
- de initiatiefnemer wordt verplicht technische of bouwkundige maatregelen te treffen, waardoor monumenten (archeologische vondsten) in de bodem ter plaatse (*in situ*) kunnen worden behouden;
- de initiatiefnemer wordt verplicht tot het nemen van maatregelen voor documentatie en berging van archeologische overblijfselen tot behoud ervan (*ex situ*). Afhankelijk van de aard van de verwachting en de aard van de civieltechnische bodemingreep kan het archeologische programma variëren van een begeleiding, een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) of een Archeologische Opgraving (AO).
Toepassing van artikel 19, lid 2 *(voorwaarden voor het verkrijgen van een verklaring van geen bezwaar)* zonder bovengenoemde maatregelen is toegestaan indien het archeologisch onderzoek heeft aangetoond, dat *geen* waarden aanwezig zijn. Dit zal in de aanvraag moeten worden verwoord. Lid 2 kan eveneens worden toegepast indien de verstoring van de bodem dermate gering zal zijn, dat de aanwezige archeologische waarden geen schade wordt toegebracht.

2.3 Archeologiebeleid gemeente Amsterdam

Aangezien de verantwoordelijkheid voor het archeologisch erfgoed wordt gedecentraliseerd, dienen (deel)gemeenten hun eigen beleid op het gebied van archeologie te ontwikkelen. In aansluiting op het rijks- en provinciaal beleid heeft de gemeente Amsterdam in haar beleidsnota specifieke aandacht besteed aan vroegtijdige inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordening (BMA 2005). Goede integratie van archeologie in ruimtelijke ordeningsprocessen is een voorwaarde om adequaat en tijdig in te kunnen spelen op bouwontwikkelingen in de stad en verlies van waardevol bodemarchief te voorkomen. Het streven is een doelmatige en maatgesneden invulling van het archeologiebeleid in bestemmingsplannen en bouwplannen.

Tegen deze achtergrond is de afdeling Archeologie BMA in 2001 gestart met een nadere inventarisatie van archeologische verwachtingen in elk afzonderlijk stadsdeel. Hiertoe worden onder meer verschillende historische kaartbeelden van het stadsdeelgebied met elkaar vergeleken. Deze inventarisatie is bedoeld als een verfijning van het verwachtingsbeeld van de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW kaart) van de provincie Noord-Holland, en de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) waarin de stedelijke gebieden niet gekarteerd zijn.

De nieuwe wetgeving houdt in dat de aanwijzing van aandachtsgebieden in bestemmingsplannen op gemeentelijk niveau zal worden aangepakt. De gemeente (stadsdelen) dient door middel van bureau- en/of inventariserend veldonderzoek aan te geven of er archeologische waarden in het geding zijn. Tevens dienen inhoudelijke maatregelen voor de uitvoering van het onderzoek te worden geformuleerd. De bescherming van (verwachte) archeologische waarden kan (o.a.) worden geregeld met een aanlegvergunning.

Het archeologiebeleid is gebaseerd op het principe dat bij bodemverstorende (bouw)activiteiten altijd een nadere waardestelling nodig is van de aanwezige archeologische verwachting in de vorm van een bureauonderzoek. Dit bureauonderzoek behelst een specificatie van eventuele archeologische waarden binnen een specifiek plangebied en een advies met betrekking tot het daarbij behorende beleid. De parameters voor het beleid berusten op een combinatie van de specifieke cultuurhistorische / archeologische waarden, de oppervlakte van het te ontwikkelen terrein en de diepte van de bodemingreep. Er is sprake van dertien beleidsvarianten:

- 1: gebieden met bekende archeologische waarden. Hier is bij elke bodemingreep ongeachte de omvang of diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Hier is bij bodemingrepen dieper dan 0,50 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 50 m^2 archeologisch veldonderzoek nodig.
- 3: gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van voor de 19de eeuw. Bij bodemingrepen dieper dan 0,50 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m^2 is archeologisch veldonderzoek nodig.
- 4: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 1,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m^2 archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 5: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 2,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m^2 archeologisch veldonderzoek nodig.
- 6: onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Gezien het feit dat de archeologische sporen mogelijk aan het oppervlak liggen, geldt voor deze terreinen geen diepte-criterium. Wel geldt een oppervlakte criterium, te weten: bij bodemingrepen met een oppervlakte groter dan 500 m^2 is archeologisch veldonderzoek nodig.
- 7: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit het einde van de 19de eeuw. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 1,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 500 m^2 archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 8: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Hier is archeologisch veldonderzoek nodig bij bodemingrepen dieper dan 2,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 500 m^2.
- 9: terreinen met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Hier is bij bodemingrepen dieper dan 3,00 m + NAP en met een oppervlakte groter dan 500 m^2 archeologisch veldonderzoek nodig. De NAP maat is gebaseerd op het gemiddelde doorvaartprofiel.
- 10: gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn buiten het historische centrum van Amsterdam. Hier is archeologisch veldonderzoek nodig bij bodemingrepen dieper dan 3,00 m + NAP en met een oppervlakte groter dan 10.000 m^2. De NAP maat is gebaseerd op het gemiddelde doorvaartprofiel.
- 11: gebieden met een lage archeologische verwachting die een oorsprong hebben van een opgespoten eiland (bijv. baggerdepots uit de 19de eeuw of eilanden zoals IJburg) in het IJ. Bij bodemingrepen dieper dan 4,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 10.000 m^2 is archeologisch veldonderzoek nodig.

- 12: gebieden met een lage archeologische verwachting die in het IJ en/of terreinen die als haven in gebruik zijn. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 5,00 m onder het wateroppervlak en met een oppervlakte groter dan 10.000 m² archeologisch veldonderzoek nodig.
- 13: gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. Er geldt daarom een lage archeologische verwachting en derhalve een vrijstelling voor archeologisch onderzoek. Deze categorie plangebieden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Archeologisch veldonderzoek kan bestaan uit een IVO (inventariserend veldonderzoek) en/of een AO (Archeologische Opgraving). Het IVO is een kortlopende ingreep om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Aan het IVO kan een AO worden gekoppeld. Een AO is bedoeld om de archeologische resten nauwkeurig te documenteren en te bergen. De duur van onderzoek is afhankelijk van de omvang en de ligging van de bouwlocatie.

Voor alle veldonderzoeken is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden voor het werk vastgelegd. Dit vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. In het PvE wordt tevens beschreven of archeologische overblijfselen in de bodem bewaard kunnen blijven of dat opgraven van deze resten noodzakelijk is (selectiebesluit). Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

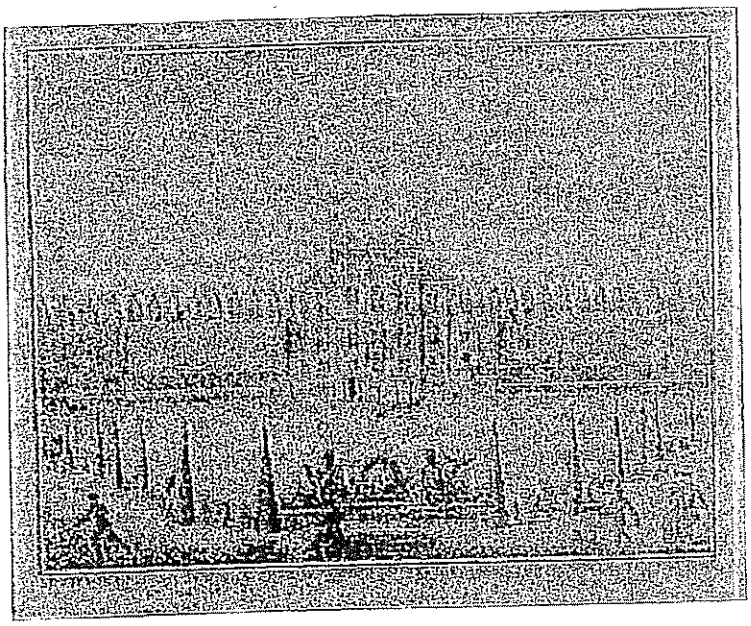

4 Buiten Driemond, tuinzijde met fontein (gravure uit 'De Zegepralende Vecht' door D. Stoppendaal 1719).

2.4 Situatie plangebied Driemond

Het plangebied ligt volgens de Cultuur Historische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland (CHW) buiten zones met een archeologische waardering (fig. 5). Wel zijn noordelijker langs de Stammerdijk, op de oeverwal van de Gaasp, sporen van een middeleeuwse huisplaats en bewoning bekend (monumentennummers 1914 en 14520). Het verwachtingsbeeld van de CHW is algemeen van aard en dient in het kader van de bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt.

Het voorliggende bureauonderzoek betreft een historisch topografische analyse ten behoeve van een ruimtelijk onderscheid van meer specifieke archeologische verwachtingen. Hiervoor zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Beeldsnijder (1575), de kaart van Nicolaes Visscher (ca. 1700), de Topografische Militaire Kaart (1854) en de Chronotopografische Kaart (1900).

Dit kaartmateriaal toont, in combinatie met eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek, aan dat binnen het plangebied sporen van ontginnings- en bewoningsactiviteiten uit de laatmiddeleeuwse periode kunnen worden verwacht, evenals bewoningssporen uit de daaropvolgende periode (Nieuwe Tijd).

5 Kaartuitsnede Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. Binnen het plangebied (rood omlijnd) liggen geen locaties met een hoge archeologische waarde, noordelijker langs de Gaasp wel (rood).

3 Beknopte geologie en geschiedenis van het plangebied

3.1 Algemeen

De archeologische waardering van het plangebied Driemond begint met een beknopte reconstructie van de landschapsgeschiedenis, aangezien de vorming van het landschap van invloed is op het archeologische verwachtingsbeeld.

Het huidige bewoningslandschap in en om Amsterdam heeft lange tijd deel uitgemaakt van een uitgestrekt veenlandschap. Dit Hollandveen Laagpakket is een relatief jonge vegetatie, die zich circa 4.000 jaar geleden begon te vormen. Na de laatste ijstijd, zo'n 10.000 jaar geleden, verbeterde het klimaat blijvend en ontstond in het huidige Holland een landschap dat in wisselende mate voor bewoning geschikt was. Allereerst werd op de desolate Pleistocene zandvlakte, die was achtergebleven nadat het landijs definitief was verdwenen, het Basisveen gevormd. Deze veenlaag bevindt zich nu onder Amsterdam en omgeving op een diepte van gemiddeld 12 m ÷ NAP. Vervolgens werden gedurende een langere periode, waarin de zeespiegel steeg, klei-en zandpakketten afgezet, ook wel de Formatie van Naaldwijk genoemd (Weerts e.a. 2006). In het Hollandse kustgebied ontstond een waddengebied met geulen dat later overging in een kwelderlandschap met kreken en prielen. Hierlangs lagen hoger liggende stroomruggen die geschikt waren voor bewoning. In de vroege bronstijd (2.200-1.700 v. Chr.) ontstond een gesloten kust. De duinenrij werd alleen nog onderbroken door de mondingen van de grote rivieren. Het milieu achter de duinen verzoette langzamerhand en er brak weer een fase van veenvorming aan, het Hollandveen Laagpakket. In de ondergrond van Amsterdam begint dit veen op ongeveer 4 tot 5 m ÷ NAP en loopt het door tot gemiddeld 2 m ÷ NAP en plaatselijk tot 0 m NAP. Aan deze ongeveer 9.000 jaar durende veenlandschapsvorming kwam vanaf de late 10de eeuw n. Chr. een eind met de systematische veenontginningen (Veerkamp 1997).

Aangezien het stadsgebied van Amsterdam oorspronkelijk uit nat hoogveen bestond, was het voor de 12de eeuw nauwelijks geschikt voor bewoning. Overblijfselen van menselijke activiteiten uit deze periode zijn in Amsterdam dan ook tot op heden niet bekend. De vroegste bewoning buiten Amsterdam (op de zandruggen in Noord-Holland bijvoorbeeld) dateert uit de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.). Uit de daaropvolgende IJzertijd (800 - 12 v. Chr.) en de Romeinse Tijd (12 v. Chr. - 450 n. Chr.) zijn er op Amsterdams grondgebied enkele vondsten gedaan. Deze overblijfselen bevonden zich in ophogingslagen en kunnen niet direct aan bewoning ter plaatse worden gerelateerd. De oudste resten van permanente bewoning zijn tot nu toe teruggevonden op de oevers van de Amstel. Ze dateren uit de ontginningsperiode die in Amsterdam begon aan het einde van de 12de eeuw (de Late Middeleeuwen). De nederzetting aan de rivier groeide vanaf de 14de eeuw uit tot een stad. In de 17de eeuw bereikte de stedelijke ontwikkeling zijn hoogtepunt met de aanleg van de halfcirkelvormige stadsmuur met 26 bolwerken langs de Singelgracht. Pas aan het einde van de 18de eeuw begon de stadsuitbreiding buiten de historische binnenstad. Het plangebied Driemond heeft lange tijd zijn agrarisch karakter behouden en is pas in de loop van de 20ste eeuw, na de vestiging van enige industrie en geleidelijke bevolkingstoename, een woon- en werkgebied geworden met een dorps karakter.

3.2 Historisch-topografische inventarisatie

3.2.1 Ontginning en inpoldering

Het plangebied Driemond ligt in de Gemeenschapspolder. Deze polder was oorspronkelijk onderdeel van het uitgestrekte veengebied ten zuiden van het IJ waarvan de ontginning vermoedelijk vanaf de 11de of 12de eeuw (de Late Middeleeuwen) op gang kwamen. Vanuit de ontginningsas de Gaasp/Stammerdijk werden haaks percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. Aan de kopse kant verrezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende linitbebouwing. De percelen werden van elkaar gescheiden door sloten, die het veen ontwaterden. Door de ontwatering kwam het veen droog te liggen en ontstond een droog en bruikbaar akkerland. Bijkomend gevolg van de ontwatering van het veen was de daling van het maaiveld waardoor de akkers blootstonden aan overstromingsgevaar. Ter bescherming werden dijken en achter- en zijkaden aangelegd. Ondanks de waterstaatkundige maatregelen zette de vernatting van de percelen zich door. Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De bodemdaling was niet alleen nadelig voor de akkerbouw, ook de huisplaatsen moesten voordurend opgehoogd worden. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen (Stol, 1993). Door de opstrekkende veenontginningen ontstonden zeer lange kavels. Dit slagenlandschap is op historische kaarten duidelijk herkenbaar, zoals het geval is in het noordelijk deel van het plangebied (vgl. fig. 5 en 6).

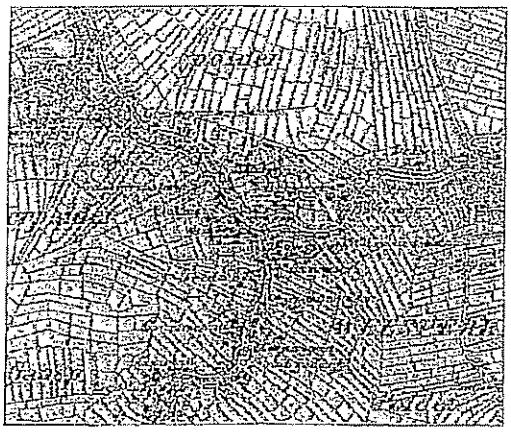

6 De locatie van de plangebied op de Topografisch Militaire Kaart (1854) met daarop duidelijke de strokenverkaveling.

Aan het begin van de 15de eeuw deed zich een vernieuwing voor binnen de waterhuishouding, namelijk de introductie van de windmolen. Aanvankelijk waren dit kleine molentjes, die de lager gelegen weilanden ontwaterden. Via molenweteringen werd het water uitgeslagen op de boezem, een hoger gelegen watersteisel dat van het aangrenzende land en het buitenwater was afgescheiden en als tijdelijke bergplaats diende voordat het water op het buitenwater kon worden geloosd (Van de Ven, 2003). Terwijl de molenbemaling eerst werd ingezet om de toenemende vernatting van bestaand cultuurland tegen te gaan, maakte deze techniek het tevens mogelijk om meren en plassen droog te malen, zoals bijvoorbeeld de nabijgelegen in 1622-1626 drooggelegde Bijlmermeer. De Gemeenschapspolder ontstond in 1707 toen zes kleine polders, die op de kaart van Visscher uit 1700 nog Lage- of Legewey Polder werden genoemd, (fig. 8) werden samengevoegd.

3.2.2 Bewoning en nijverheid

Het dorp Driemond, of Geinbrug zoals het tot 1961 heette, ligt op de plaats waar Gaasp, Gein en Smalweesp samenkomen. Op een kaart van Beeldsnijder uit 1575 (fig.7) wordt een westelijker gelegen brug over de Gaasp de *geinsbrug* genoemd, terwijl waar de tegenwoordige Provincialeweg over het Gein gaat *de dam int l' gein* ligt. Gaasp en Smalweesp maken sinds 1630 deel uit van de toen tot stand gekomen Weespertrekvaart.

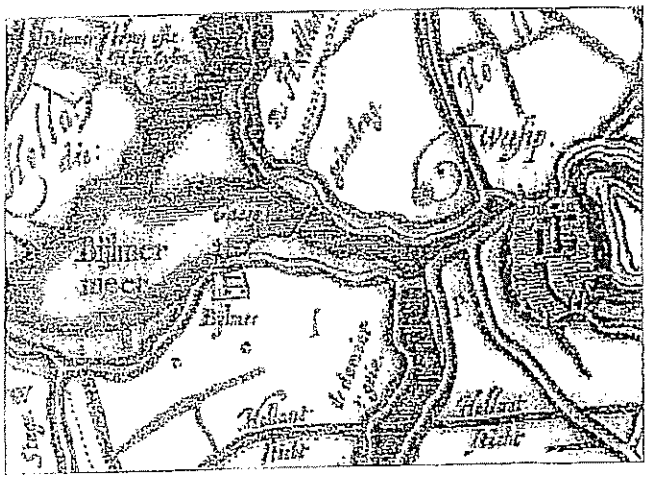

7 De locatie op een kaart van J. Beeldsnijder uit 1575.

Vanwege de economische bloei nam in de 17de eeuw de welvaart en de bevolking van Amsterdam toe en lieten Amsterdamse patriciërs in de landelijke omgeving van de stad hofsteden bouwen. Aanvankelijk hadden deze hofsteden een overwegend agrarische functie. Ze kunnen beschouwd worden als een beleggingsobject. In de zomers werden de hofsteden voor recreatieve doeleinden bewoond. Men verbleef veelal in de opkamers van de boerderij (Meischke, 1958). Ook de Gaasp en het Gein waren geliefde plaatsen voor dergelijke buitens. In Driemond zijn enkele voormalige buitenplaatsen bekend. Op een kaart van Visscher uit ca 1700 (fig. 8) staan enkele huizen en buitens aangegeven langs de drie rivierijes. De naam Geyn Brug, wellicht ook de naam van het daar gelegen huis, geeft aan dat ter plaatse een brug over het Gein was. Ook van enkele andere huizen staat de naam aangegeven, zoals Driemond, maar van de meeste de naam van de eigenaar, zoals Van Laar, De Flienes, Verduin en Blok. Het best gedocumenteerd is de buitenplaats Driemond, gelegen ten westen van de driesprong van Gaasp, Smalweesp en Gein, ter plaatse en iets ten zuiden van de tegenwoordige begraafplaats. De Amsterdamse lakenkoopman Gerbrant Ansio heeft Driemond in 1642 laten bouwen naar ontwerp van Philips Vingboons (Leonhardt 1960). In 1714 liet de toenmalige eigenaar Cornelis van Laar, genoemd op de kaart van Visscher, de tuin herinrichten en vertraalen met vele beelden en aan een ruime vijver achter het huis een grote fontein van de hand van de beeldhouwer Ignatius van Lochteren (fig. 4). De fontein symboliseert de naam van het buiten: een liggende vrouwenfiguur met een urn representeert de Gaasp, een stroomgod met urn het Gein, en een putto - Arion op de dolfijn tussen beiden in - het Smalweesp (Fischer 2005, 123-131). Bij een veiling in 1770 zijn de beelden van Driemond verkocht en is de fontein in het bezit gekomen van de eigenaar van het buiten Frankendael aan de Middenweg, waar de fontein nog steeds staat. Het huis Driemond is in de 19de eeuw gesloopt.
Van de overige buitens is weinig bekend. Geinbrug komt voor op een eind 18de-eeuwse tekening van J. Goll van Frankenstein (fig. 1).'De Heer de Flienes' op de kaart van Visscher is een telg uit de Amsterdamse familie van kooplieden en kunstverzamelaars De Flines, eigenaar van een buiten in

Geinbrug. Opvallend is dat veel buitenplaatsen langs het Gein in bezit waren van één sociale groep: welgestelde Amsterdamse doopsgezinden (Carasso-Kok en Slofstra 1998, 111; Mulder 2006, 20). Bekende namen in deze nauw aan elkaar verwante families waren o.a. Anslo (de bouwer van Driemond), Block, De Flines en Van Lennep (fig. 8).

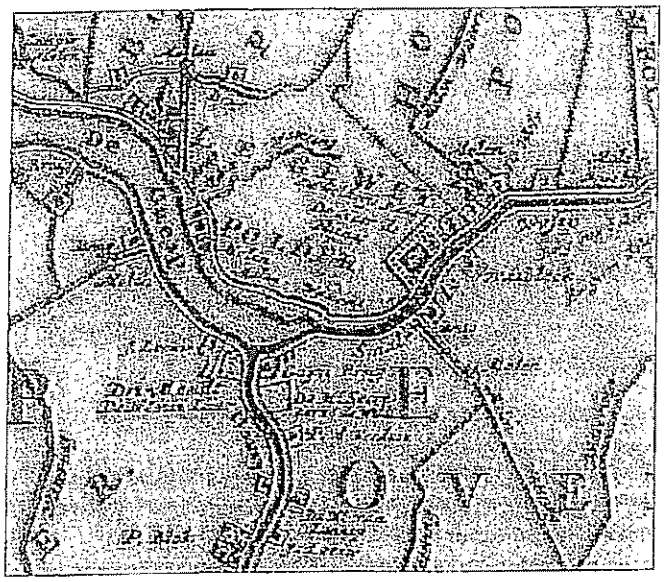

8 De locatie op de kaart van Visscher uit ca 1700.

Rond 1850 was op de driesprong van wateren nog steeds even weinig bebouwing aanwezig als 150 jaar eerder. Op de Topografische Militaire Kaart uit 1854 (fig. 6) staan de buitens Bloklust (naast het verdwenen Driemond), Schoonoord (ter plaatse van Geyn Brug) en Welgelegen (ter plaatse van het huis van De Flines) aangegeven. Bloklust was midden 18de eeuw in bezit van de Amsterdamse assuradeursfamilie Van den Broeke.
Nadat de 17de-eeuwse Waterlinie in 1787 de Pruisen niet had kunnen keren werd o.a. langs het Gein een aantal nieuwe verschansingen of batterijen aangelegd. Tegenover de Geinbrug staat op de TMK uit 1854 (fig. 6) De Battery aangegeven, een onderdeel van deze 'oude Stelling van Amsterdam' (Carasso-Kok en Slofstra 1998, 71).
De Chromotopografische kaart uit ca 1900 (fig. 9) toont het dan net gegraven Merwedekanaal van Amsterdam naar Utrecht. Het doorkruist het Smalweesp en liep tussen de buitens Schoonoord in het westen en Welgelegen in het oosten door. Het buiten Bloklust wordt niet meer vermeld, wel is nu ter plaatse een 'telephoon' aanwezig, terwijl achter het buiten het Reservoir der Vechtwaterleiding is gevestigd. Het buiten Schoonoord is rond 1900 herbouwd en later is midden over het landgoed de Provincialeweg aangelegd.

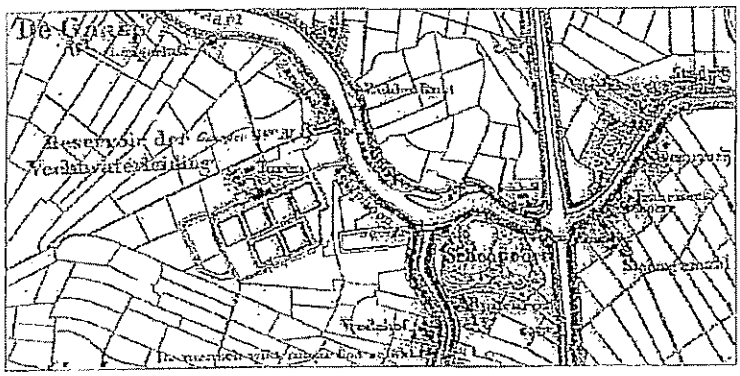

9 Chromotopografische kaart uit 1900.

Van enige dorpsvorming is in 1900 echter nog geen sprake; dit kwam pas in de loop van de 20ste eeuw op gang, na de vestiging van enige nijverheid. In het zuidelijk plangebieddeel werd een school gebouwd. De twee noordelijk delen van het plangebied zijn steeds onbebouwd gebleven en bieden ruimte aan de voetbal- en oefenvelden van voetbalvereniging Geinburgia. Pas in 1961 kreeg Geinbrug als buurtschap in de gemeente Weesperkarspel de omvang van een dorp en nam het de naam Driemond aan. In 1966 werd het geannexeerd door Amsterdam en sinds 1967 maakt het deel uit van stadsdeel Zuidoost. Driemond telt ca 1500 inwoners.

3.3 Overzicht archeologische vindplaatsen

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd of zijn wettelijk beschermde archeologische monumenten aangewezen. Concrete aanwijzingen over de aanwezigheid archeologische sporen zijn daarom niet voorhanden. In de omgeving zijn wel enkele archeologische vindplaatsen onderzocht, die aanvullende informatie verschaffen over de kwaliteit van eventuele archeologische resten in het plangebied.

In de Gemeenschapspolder zelf is langs de Gaasp even ten noordwesten van Driemond een laatmiddeleeuwse huisplaats bekend (fig. 5, monumentennummer 1914).
Wat betreft vindplaatsen in de wijde omgeving is in 1963 is door het voormalige Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) van de Universiteit van Amsterdam (nu AAC) onderzoek gedaan in Diemen op de plek waar zich tot 1935 de 16de-eeuwse 'Steenen Kamer' bevond. De opgraving toonde bewoning in de 12de eeuw aan in de vorm van een vondstlaag en resten van een boerderij met stal en erf (topocode DIE).
In 1972 heeft onderzoek door de AWN (Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland) vermoedelijk ter plaatse van het voormalige dorpje Bijlmer of Bindelmere (zie fig. 7) vondstmateriaal opgeleverd uit de 12de tot 18de eeuw (topocode BIJ2).
In 1992 heeft BMA een huisterp direct aan de Diem opgegraven. De oudste sporen bestonden uit constructiehout van een boerderij, gedateerd op 1033. De jongste boerderij op de terp dateerde uit het derde kwart van de 12e eeuw, nog voor de grote overstroming van 1170. Over de huisterp werd een dijk aangelegd. In de 16e eeuw verscheen een nieuwe boerderij, die hier tot in de 19de eeuw in gebruik was. Er werd vooral aardewerk uit de periode 1625-1660 aangetroffen (topocode OVD).
Bij een waarneming door BMA in 1999 in de tuin van een woning aan Leerdamhof, tussen Bijlmermeer en de Gaasperplas, zijn vondsten gedaan die mogelijk behoren tot de afvalstort van een boerderij uit 1640-1800 (topocode LEE).

Uitgaande van de historische topografische en archeologische inventarisatie zijn binnen het plangebied geen bouwstructuren van één van de historische buitens te verwachten. Wel kunnen binnen het gebied archeologische sporen verwacht worden die bestaan uit verkavelingsloten en sporen van bewoning vanaf de 11de/12de eeuw tot de verstedelijking in de 20ste eeuw. Al deze categorieën sporen kennen een wijd verspreidingspatroon.

4 Archeologische verwachting

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Driemond materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de ontginning en bewoning vanaf de 11de/12de eeuw tot de periode van verstedelijking in de 20ste eeuw.
Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag (A) van de desbetreffende ontwikkelingsgeschiedenis voor het plangebied.

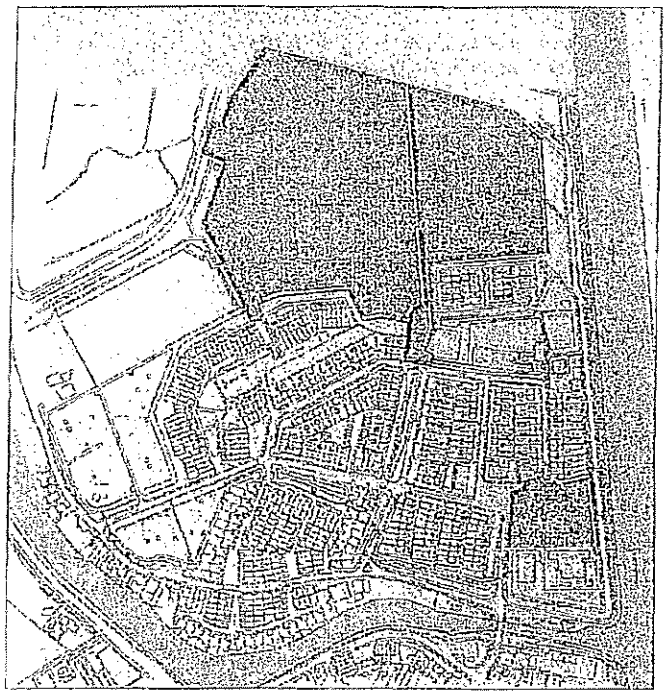

Begrenzing plangebied.

A Gemeenschapspolder. Hier kan een wijde verspreiding voorkomen van bewoningssporen, erven, terpen verkavelingsporen, sloten en kades uit de ontginningsperiode (11de/12de eeuw) tot de periode van verstedelijking in de 20ste eeuw.

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van Driemond is een vereenvoudigde weergave van de archeologische verwachting (hoofdstuk 4). De kaart is bedoeld als een schematisch ruimtelijk overzicht van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologisch erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden beleidsmatig gewaardeerd door ze te koppelen aan de huidige toestand van het terrein en de mogelijk opgetreden bodemverstoringen vanwege recente bebouwing. Het waarderingssteisel resulteert in de clustering van twee zones met een lage waarde die zich onderscheiden in bijbehorende beleidsmaatregelen: gebied A is onbebouwd en ligt nog op het oorspronkelijk polderpeil, terwijl gebied B voorafgaand aan bebouwing ca 0,5 m. is opgehoogd.

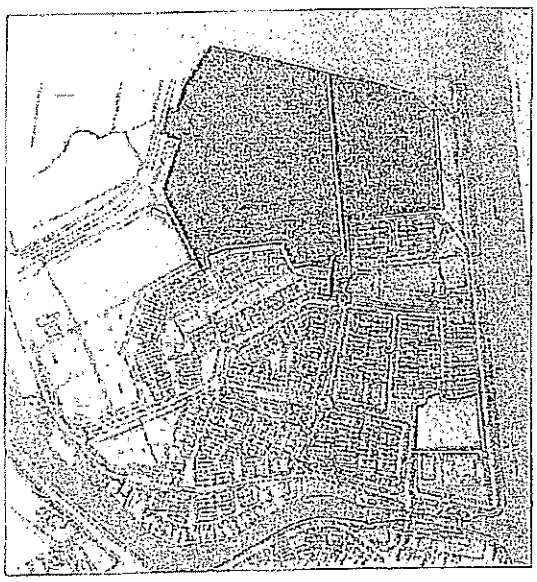

Begrenzing plangebied.

Lage archeologische waarde

A. Onbebouwd gebied met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Gezien het feit dat dit deel van de polder niet is opgehoogd en de archeologische sporen mogelijk aan het oppervlak liggen, geldt voor dit gebied dat bij grondroerende werkzaamheden over een oppervlakte groter dan 500 m² en/of dieper dan 0,5 m beneden maaiveld een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) in de planvorming wordt opgenomen. Het IVO kan worden gevolgd door een Archeologische Opgraving (AO). Voor alle onderzoeken is een PvE (Programma van Eisen) vereist waarin de onderzoeksvragen en de kwaliteitseisen worden vastgelegd.

B. Bebouwd gebied met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Gezien het feit dat dit deel van de polder ca 0,5 m is opgehoogd geldt voor dit gebied dat bij grondroerende werkzaamheden over een oppervlakte groter dan 500 m² en/of dieper dan 1,00 m beneden maaiveld een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) in de planvorming wordt opgenomen. Het IVO kan worden gevolgd door een Archeologische Opgraving (AO). Voor alle onderzoeken is een PvE (Programma van Eisen) vereist waarin de onderzoeksvragen en de kwaliteitseisen worden vastgelegd.

Bronnen

Digitale bronnen
-Archis: Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) / Archeologische Monumenten Kaart (AMK).
-Cultuurhistorische Waarden Kaart Provincie Noord-Holland (CHW).

Literatuur

BMA, Ruimte voor Geschiedenis. *Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005.
Carasso-Kok, M. en Slofstra, J. (red.), *Het Gein. Levensloop van een rivier*, Abcoude 1998.
Datema, R.R.,*'Amstelland, een archeologische kartering, inventarisatie en waardering*, RAAP-rapport 4, 1987.
Fischer, P. M., *Ignatius en Jan van Logteren*, Alphen aan den Rijn, 2005.
Fischer, P. M., 'De fontein van Frankendael. Gein, Gaasp en Smalweesp aan de Middenweg", Ons Amsterdam 37 (1985), 42-47.
Leonhardt, G., 'Een Vingeboonshuis geschilderd door Hondecoeter', *Amstelodamum*, Jaarboek 52 (1960), 90-96.
Meischke, R., 'Het Amsterdamse buitenhuis in de eerste helft van de zeventiende eeuw', *Amstelodamum* 45 (1958), 133-144.
Mulder, R., *Op afbraak. De sloop van buitenplaatsen in de periode 1780-1830*, Doctoraalscriptie Universiteit van Utrecht, 2006.
Provincie Noord-Holland, Cultuur Verbindt. *Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004.
Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/ Antwerpen 1993.
Veerkamp, J.A.G., *Inventarisatie archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de Noord/Zuidlijn'*, Amsterdam 1997, 10-31.
Ven, G., 'Rijnland enn Woerden', *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* (2003-2), 59-68.
Weerts, H. , P. Cleveringa, W. Westerhoff en P. Vos, 'Nooit meer: Afzettingen van Duinkerke en Calais', *ARCHEObrief* 2 (2006), 26-34.

Afmelding:
Archiscode 2000 68 datum 06-02-2008
Controle proces en waardestelling dr. J. Gawronski 11/2/2008

Voor akkoord
.....
Hoofd afdeling Archeologie BMA
dr. J. Gawronski

Datum
14/2/2008

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 75

Datum:	11 februari 2008
Status:	Definitief
Opdrachtgever:	Stadsdeel Zuidoost
	Anton de Komplein 150
	1102 CW Amsterdam Zuidoost
Contactpersoon:	Mevrouw H. Gleijm
	020-2526000
Redactie:	Dr. J. Gawronski
Tekst:	Dr. J. Euwe
Kaarten:	R. Tousain

Postbus 10715, 1001 ES Amsterdam, 020-2514500